

**IMPULSANT UN NOU MODEL
DE PARTICIPACIÓ DE LES
PERSONES GRANS A MALLORCA:
L'OBSERVATORI DE LES PERSONES MAJORS
I EL PROJECTE «DONAR VEU»**

Impulsant un nou model de participació de les persones grans a Mallorca: l'Observatori de les Persones Majors i el projecte «Donar veu»

Maria Ángeles Fernández Valiente

Maria Isabel Cuart Sintes

Margalida Maria Batle Mayrata

Resum

L'article comença amb l'anàlisi de l'evolució demogràfica de les persones majors a Mallorca i mostra com el col·lectiu de persones majors és cada vegada més nombrós, tant en termes relatius com absoluts. S'argumenta com el creixement d'aquest sector de població hauria d'anar acompanyat d'un major pes i protagonisme en la nostra societat. Es defineix el terme de participació i el paper tant important en el concepte d'envelliment actiu. S'explica com, per donar resposta a la situació sociodemogràfica i incrementar la participació d'aquest col·lectiu, es va crear l'Observatori de Persones Majors i com, posteriorment, s'ha atorgat més protagonisme en la gestió de l'Observatori als representants de les persones grans. Finalment, es descriu el projecte que s'ha impulsat des de la comissió de treball de promoció de l'Autonomia de l'Observatori, per fomentar la participació i donar veu al col·lectiu de persones majors, i s'avancen els primers resultats del programa pilot que se n'ha fet.

Resumen

El artículo empieza con el análisis de la evolución demográfica de las personas mayores en Mallorca, mostrando cómo el colectivo de personas mayores es cada vez más numeroso, tanto en términos relativos como absolutos. Se argumenta cómo el crecimiento de este sector de población debería de ir acompañado de un mayor peso y protagonismo en nuestra sociedad. Se define el término de participación y su importante papel en el concepto de envejecimiento activo. Se explica cómo, para dar respuesta a la situación sociodemográfica e incrementar la participación del colectivo de personas mayores, se creó el Observatorio de Personas Mayores y cómo, posteriormente, se ha otorgado mayor protagonismo en la gestión del mismo a los representantes de las personas mayores. Finalmente, se describe el proyecto que se ha impulsado desde la comisión de trabajo de promoción de la Autonomía del Observatorio, para fomentar la participación y dar voz al colectivo de personas mayores, y se adelantan los primeros resultados del programa piloto del mismo.

---

1. L'envelliment demogràfic a Mallorca

La societat moderna és complexa i canviant i els moviments demogràfics actuals provoquen una realitat social fins ara desconeguda. L'ONU (2006, 2012) ja va avisar de la necessitat de prendre consciència, a nivell mundial, de la importància del procés d'envelliment de la societat, el repte que això suposa i la necessitat de canviar les polítiques socials, sanitàries i econòmiques dels estats. De forma similar, Fernández- Ballesteros (2009) exposa que:

«Vivim en un món envellit. Encara que aquest fenomen és universal, la situació espanyola i europea és encara més acusada: Europa és el continent més envellit de la Terra i Espanya és un dels països més envellits del món.» (p.1). Aquesta tendència demogràfica, no sols es produeix a Espanya, sinó també a la resta d'Europa. (IMSERSO, 2014).

En el cas de Mallorca, segons dades d'IBESTAT (2014), en els darrers anys, l'índex d'envelliment continua augmentant de forma gradual. Com podem observar a les taules següents, la població gran s'ha incrementat, tant en termes absoluts com en termes relatius, la qual cosa ens indica que l'illa segueix la tendència mundial.

Taula 1 | Evolució de la població major a Mallorca (Font: Padró Ibestat):

MALLORCA						
Any	Sexe	Total edat	<16 anys	16-64 anys	65 o més	85 o més
2011	TOTAL	873.414	142.212	603.047	128.155	16.768
	Homes	435.294	73.307	306.120	55.867	5.268
	Dones	438.120	68.905	296.927	72.288	11.500
2012	TOTAL	876.147	143.644	601.281	131.222	17.546
	Homes	435.936	74.031	304.534	57.371	5.526
	Dones	440.211	69.613	296.747	73.851	12.020
2013	TOTAL	864.763	143.699	590.251	130.813	17.709
	Homes	428.969	73.919	298.065	56.985	5.588
	Dones	435.794	69.780	292.186	73.828	12.121
2014	TOTAL	858.313	143.996	582.948	131.369	17.995
	Homes	425.216	73.943	294.120	57.153	5.644
	Dones	433.097	70.053	288.828	74.216	12.351
2015	TOTAL	859.289	143.939	581.691	133.659	18.542
	Homes	425.301	74.009	293.081	58.211	5.798
	Dones	433.988	69.930	288.610	75.448	12.744

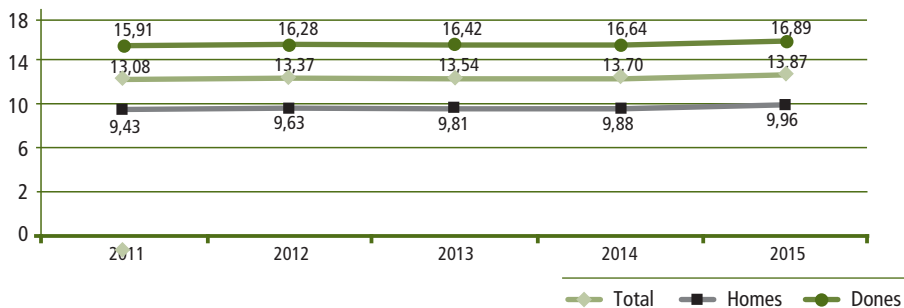
Si analitzam les dades de la taula anterior, podem veure que a Mallorca hi ha, al 2015, 133.659 persones de 65 i més anys; 5.504 persones més que al 2011. I que podem parlar d'envelliment en femení: 75.448 dones, davant 58.211 homes de 65 i més anys; i 12.744 dones davant 5.798 homes de 85 i més anys.

Com es pot veure a les taules següents (Font: Padró Ibestat), els índexs d'envelliment, sobreenvelliment i la taxa de dependència de la població major també han augmentat els darrers anys.

Gràfic 1 | Evolució de l'índex d'envelliment

Gràfic 2 | Evolució de l'índex de sobreenvelliment

Gràfic 3 | Evolució de la taxa de dependència

D'aquestes dades, podem extreure que, demogràficament, la població gran cada vegada té més pes i les projeccions d'envelliment apunten a ser de cada vegada majors. Aquest fet obliga a cercar noves estratègies per fer front al creixement i a les necessitats que provoca l'envelliment de la població en la societat actual. Així, l'increment de la longevitat hauria d'anar acompanyat de l'augment del paper que es dona a aquest sector de població i d'un increment, per tant, de la seva participació i presa de decisions dins la comunitat.

2. El concepte de participació

La paraula *participació*, etimològicament prové del terme llatí *participare*, el significat del qual és «tenir part» o «comunicar», però hi ha moltes definicions d'aquest concepte. En destacarem una, la de Gyarmati (1992, p.9) que el defineix com «la capacitat real de l'individu o el grup de prendre decisions sobre assumptes que directament o indirecta afecten les activitats en la societat». El Consell d'Europa (2007) concep la participació com el procés d'assegurar que cada individu desenvolupi un paper en la societat i contribueixi a desenvolupar-la.

La participació esdevé un dels tres pilars de la definició d'envelliment actiu proposada per l'Organització Mundial de la Salut (2002, p. 12): «Procés d'optimització d'oportunitats per a la salut, la participació i la seguretat que permeten garantir la qualitat de vida a mesura que les persones envelleixen». Aquesta definició insisteix en la importància de la participació continuada de les persones majors en la vida social, econòmica i cultural de la comunitat per arribar al seu potencial de qualitat de vida.

No obstant això, la manca de sensibilitat de la societat i la visió negativa de la vellesa, així com també el fet que les polítiques econòmiques i socials afavoreixen les persones productives, provoca que la gent gran, una vegada jubilada, perdi, a més de la feina, el seu rol i la participació social. Això fa que els homes i dones majors se sentin «exclosos», ja que formen part de la societat i en reben beneficis, però no hi participen ni prenen decisions.

El fet que a la tercera edat les persones majors deixin de participar socialment fa que quedin, no sols al marge de les activitats que abans desenvolupaven, sinó també de l'esfera pública, la qual cosa provoca que el seu estatus com a individus socials desaparegui. «El desenvolupament d'activitats durant la tercera edat i després d'haver deixat el mercat laboral —si és el cas— ha de ser sinònim de compromís i de responsabilitat. La responsabilitat genera posicions d'integració a l'interior de la comunitat, la societat i la família». Osorio (2006).

L'enfocament actiu de l'envelliment té l'objectiu de construir processos inclusius en la societat perquè les persones grans hi puguin tenir el seu espai propi, i també perquè puguin intervenir de forma activa i útil en el desenvolupament i la construcció de

la societat, amb això aconseguen satisfacció personal i major qualitat de vida (Amorós, 2006).

En aquest sentit, l'augment de la població de gent gran hauria d'anar acompanyat d'un major protagonisme social, a partir de l'impuls d'un nou model de participació activa dels propis protagonistes. Marchioni (1999) argumenta que mai no es podrà fer un vertader canvi si no és amb la participació plena de les persones interessades, la presa de consciència dels seus drets i de la situació en què viuen, així com també de la necessitat de modificar-la, respectant sempre el seu ritme de desenvolupament que no es pot imposar des de l'exterior.

La figura de l'envelliment actiu implica, per tant, un conjunt de drets i deures individuals i socials, encaminats a la inclusió i participació ciutadana de les persones majors, perquè puguin aportar la seva experiència i els seus coneixements a la societat. Des d'aquesta perspectiva, l'envelliment actiu parteix de la idea que les persones grans poden contribuir activament, a la vegada que són beneficiaris del desenvolupament social.

Així, no sols es tracta de cobrir-ne les necessitats, sinó també de reconèixer-ne la participació dins la societat i garantir-ne la igualtat de drets. Aquesta visió representa un repte i una oportunitat per canviar la manera d'entendre la vellesa, etapa de la vida formada per un col·lectiu de persones cada vegada més nombrós i longeu, i també més actiu i crític.

3. La creació de l'Observatori de les Persones Majors de Mallorca

La Carta dels Drets Fonamentals de la Unió Europea (2000/C 364/01), en l'article 25, reconeix el dret de les persones majors a dur una vida digna i independent i a participar en la vida social i cultural.

La Llei 4/2009, d'11 de juny, de serveis socials de les Illes Balears, en l'article 3, diu que un dels seus objectius és la participació cívica: «Els poders públics han de *promoure i garantir la participació de les persones, els grups i les entitats en el funcionament del sistema.*»

Per altra banda, l'article 50 d'aquesta llei indica que:

«Sempre que sigui possible, les decisions relatives al sistema de serveis socials s'han de prendre amb la participació de la ciutadania. La finalitat de la participació és integrar la deliberació entre les administracions i els diversos actors de la societat civil en els processos de presa de decisions, per tal de millorar el sistema de serveis socials i enfortir el capital social. Els objectius de la participació són la implicació de tota la societat en

els assumptes socials, la prevenció de la fragmentació social, la innovació en la prestació dels serveis i el reforçament de les xarxes socials de suport, com també aconseguir l'autonomia, la llibertat i l'apoderament de la ciutadania, aquest darrer entès com el procés pel qual una persona o un grup social adquireix o rep els mitjans per enfortir el seu potencial en termes econòmics, polítics o socials.»

Les persones majors tenen el dret de prendre part activa en la presa de decisions de la seva comunitat i, per aquest motiu, com hem vista abans, les diferents administracions i entitats tenen l'obligació de crear les condicions perquè aquesta participació es pugui dur a terme, mitjançant nous models de col·laboració i cooperació a tot el territori.

Amb aquesta intenció, i també, per donar resposta a la necessitat de tenir una plataforma a Mallorca per recollir i analitzar dades i dissenyar línies d'actuació adreçades a la població de persones majors, l'Institut Mallorquí d'Afers Socials va impulsar la creació de l'Observatori de les persones Majors de Mallorca, l'any 2014.

L'Observatori és un òrgan col·legiat, de caràcter tècnic i consultiu, que té com a finalitat establir un sistema d'informació per conèixer i analitzar la realitat i les necessitats psicosocials i econòmiques de les persones majors de l'illa, per poder orientar les diferents administracions i entitats que ofereixen atenció i suport a aquest col·lectiu de persones i formular-los propostes de millora.

Entre els objectius de l'Observatori cal mencionar:

- Establir un sistema permanent per recollir i analitzar la informació psicosocial, sanitària i econòmica de les persones grans de Mallorca.
- Formular recomanacions i propostes sobre prioritats d'actuació, tant a les diferents administracions com a les entitats que es dediquen al col·lectiu de persones majors, per millorar-ne els serveis i les prestacions.
- Establir diferents vies per difondre la informació i la formació per poder saber la situació de les persones majors de Mallorca.
- Impulsar iniciatives per fomentar l'envelliment actiu, per sensibilitzar la societat i promoure una imatge lliure d'estereotips, així com per millorar la protecció econòmica, jurídica i social de les persones grans. També per promoure iniciatives per reconèixer el paper de les persones grans en la societat i facilitar-los una participació major.

El març del 2015, el Ple de l'Observatori de Persones Majors de Mallorca va aprovar la constitució de tres comissions de treball. També es va obrir la participació a representants

de persones majors, juntament amb els professionals especialitzats en la matèria. Posteriorment, es varen prioritzar tres línies d'actuació per poder desenvolupar els objectius formulats i treballar amb les diferents dimensions d'atenció al col·lectiu de gent gran:

1. Atenció a la dependència. L'objectiu és optimitzar l'atenció a les persones majors de Mallorca, que, per raons derivades de l'edat, malaltia o discapacitat, i de falta o pèrdua d'autonomia, necessiten suport per dur a terme activitats bàsiques de la vida diària, amb la intenció de preservar-ne la qualitat de vida. Paral·lelament, en aquesta línia hi ha dos grups de treball: Integració entre sanitat i serveis socials, i Atenció a la persona dependent al seu domicili.
2. Promoció de l'autonomia. El propòsit és potenciar l'envelliment actiu i saludable de les persones majors de Mallorca a partir del grup de treball de Promoció d'oportunitats de salut, i del grup de treball de Promoció d'oportunitats de participació.
3. Protecció a la persona major. La finalitat és promoure el bon tracte a les persones majors de Mallorca a través dels grups de treball de Prevenció i sensibilització i el grup de treball de Detecció i intervenció.

A finals del 2015, per impulsar encara més aquesta participació, es varen convidar una sèrie de col·lectius de persones majors a formar part del Ple de l'Observatori, l'òrgan suprem de decisió: Padrines i Padrins Flautes de Mallorca, Jubilats per Mallorca, Federació d'Associacions de Jubilats i Pensionistes de la CAIB, Unió de Jubilats i Pensionistes de la UGT-Illes Balears, Federació de Jubilats i Pensionistes CCOO, i l'Associació d'Alumnes i ex-Alumnes de la Universitat Oberta de Mallorca.

Fins aquell moment, el Ple estava constituït exclusivament pels representants de les administracions, entitats del tercer sector i empreses, les actuacions de les quals anaven adreçades al col·lectiu de persones majors. Ara s'ha obert una nova etapa en la qual el col·lectiu de persones majors ha passat de ser el destinatari a l'actor i coplanificador de les iniciatives pensades per a ells.

Arribam, així, al nivell més alt de planificació, el de «coimplicació» o «codirecció», que consisteix en la concertació de voluntats i participació en les decisions, conjuntament amb les institucions (IMSERO, 2008). D'aquesta manera l'Observatori de Persones Majors de Mallorca vol d'establir aliances entre les persones majors i les organitzacions, on treballen els diferents agents, a partir de l'impuls d'un nou model de participació de les persones grans a Mallorca.

4. El projecte «Donar veu a les persones Majors de Mallorca»

Per desenvolupar la participació i fomentar una imatge de la vellesa lliure d'estereotips, els professionals integrants del grup de treball de Promoció d'Oportunitats de Participació de la comissió de treball de Promoció de l'Autonomia de l'Observatori, varen prioritzar la creació de fòrums de participació perquè les persones majors poguessin expressar-s'hi, fer sentir la seva veu i debatre sobre les principals necessitats que tenen.

Entre els objectius d'aquest projecte destaquem:

- Promoure l'envelliment actiu i digne amb el suport de l'aprenentatge al llarg de la vida que ha de permetre la participació ciutadana i la construcció del propi futur.
- Reconèixer el capital humà de les persones majors com a agents de canvi per al desenvolupament de la comunitat
- Establir una estructura organitzativa encarregada d'avaluar les necessitats de les persones majors de Mallorca i de visualitzar les accions i les aportacions de les persones majors amb diferents actes i publicacions
- Facilitar l'expressió, l'empoderament i la participació activa de les persones majors.

El projecte consisteix constituir diferents grups de debat als municipis de Mallorca perquè les persones majors puguin expressar les seves inquietuds i necessitats. Per això, es va decidir començar amb un programa pilot en un conjunt de municipis per valorar la viabilitat del projecte. Els professionals del grup de treball varen seleccionar els 10 municipis que hi participarien, atenent criteris demogràfics i socials: Palma, Calvià, Consell, Banyalbufar, Inca, Manacor, Sant Llorenç, Petra, Búger i Pollença.

El mètode emprat per recollir i analitzar les dades ha estat el proposat al Protocol de Vancouver (IMSERSO, 2013), protocol d'investigació desenvolupat per al projecte «Ciutats i comunitats amigables amb les persones majors», impulsat per l'Organització Mundial de la Salut (OMS), per valorar l'adaptació dels entorns a les necessitats de les persones grans.

Aquest protocol defineix vuit àrees per fer una anàlisi qualitativa:

- Espais a l'aire lliure i edificis
- Transport
- Habitatge
- Respecte i inclusió social

- Participació social
- Comunicació i informació
- Treball i participació
- Serveis socials i de salut

A cada municipi participant es varen seleccionar entre 10 i 20 persones per configurar el grup focal. Es varen organitzar quatre reunions (exceptuant-ne dos municipis, on se'n va fer una), per debatre els avantatges, les barreres i les propostes de millora sobre cadascuna de les àrees esmentades.

Les reunions es varen dur a terme el primer semestre del 2016. Actualment, s'està acabant la fase d'anàlisi de les dades i la redacció de les conclusions que, probablement, podrem comentar en un article nou.

Si bé, ara encara —mentre redactam aquest article— s'analitzen les dades, podem avançar que hi han participat més de 100 persones, majoritàriament dones. El perfil de les participants ha estat: dona jubilada, casada, de nivell d'estudis mitjà-baix, amb habitatge en propietat, una percepció subjectiva de salut normal o bona, i membre d'una associació.

Veim, idò, que el primer repte per millorar la participació d'aquest col·lectiu de persones serà arribar a les que viuen soles, i que són més dependents, així com també, incrementar la participació dels homes majors.

Es va dur a terme una avaluació ex ante, mitjançant la tècnica de fòrum comunitari, amb el grup de treball de Promoció d'oportunitats de participació. La intenció era prioritzar els diferents projectes que s'havien proposat i valorar la viabilitat tècnica del que fos seleccionat. A l'avaluació esmentada s'hi va afegir una anàlisi DAFO per saber la situació en la qual es volia dur a terme el projecte. L'avaluació va finalitzar quan els membres del Ple de l'Observatori varen valorar també la conveniència d'implantar-lo.

Així com es desenvolupaven les sessions a cada municipi, es feia una avaluació concurrent per analitzar si calia introduir modificacions a les dinàmiques.

Per finalitzar, es va fer una avaluació ex post per comprovar si s'havien assolit els objectius del projecte, i per valorar-ne l'impacte i la cobertura.

Es va fer una reunió amb els moderadors dels grups focals, quan havien acabat totes les reunions, per valorar l'experiència. En aquesta reunió es va comentar que la valoració general havia estat molt satisfactòria, els participants havien mostrar molta bona disposició per parlar i debatre, i havien aportat idees molt profitoses en relació als temes proposats, que exposarem i analitzarem en un altre article, centrat específicament en els resultats d'aquest projecte.

La principal limitació de l'experiència va ser que, malgrat els esforços, no es va aconseguir que els grups fossin heterogenis. També va costar molt arribar a les persones que no eren tan actives, a les dependents, i animar a participar els homes. Una altra limitació va ser que els ítems del protocol Vancouver no s'ajustaven massa a la realitat dels municipis més petits.

També es va passar un qüestionari de satisfacció als participants a la darrera sessió, els resultats del qual, ara per ara, s'estan extraient. No obstant això, podem avançar que, per a la majoria dels participants, l'experiència ha esdevingut molt enriquidora. Han mostrat un gran interès per tots els temes, especialment: respecte i inclusió social, habitatge, participació social, comunicació i informació, i serveis socials i de salut. La major part de les persones que varen avaluar l'experiència varen mostrar un gran interès en tractar altres temes en el futur.

Els participants consideren que la moderació ha estat bona i l'espai ha estat adequat. Hi ha un optimisme moderat quant a la percepció que les aportacions recollides puguin promoure canvis. (En aquest sentit, cal dir que les propostes que s'han recollit es presentaran al Ple de l'Observatori perquè les diferents administracions que en formen part, les incorporin en la mesura que puguin als plans d'actuació).

5. Reptes de futur

Els canvis de l'estructura demogràfica provoquen una societat envellida, la qual cosa fa necessària una evolució del context sociocultural de l'envelliment. Bazo (2001) afirma que els canvis de la societat moderna impliquen un nou tipus de vellesa de cara a les futures generacions. La dinàmica social tan complexa exigeix, en conseqüència, imaginació i compromís social per assumir nous reptes des d'una nova orientació basada en les capacitats i les fortaleses de les persones, les entitats i les xarxes socials.

La recerca d'un nou model per augmentar la qualitat de vida de les persones major suposa seguir investigant per transformar en oportunitats els actuals problemes que presenta l'envelliment de la població. Davant aquest desafiament, es pot generar una solució profunda i integral a partir de la solidaritat, la inclusió i la participació de tota la societat.

A través de la complementarietat i la col·laboració també és possible unificar esforços, crear sinergies, evitar duplicitat, potenciar l'estudi i el treball en conjunt. Amb aquesta idea, s'han d'establir aliances a través d'una xarxa en la qual totes les peces són necessàries, per aconseguir els objectius de millorar el benestar de la gent gran.

La iniciativa impulsada per l'IMAS —constituir l'Observatori de les Persones Majors— així com els projectes que es desenvolupen actualment amb la feina de les comissions de treball,

intenta donar resposta a les noves necessitats d'un col·lectiu cada vegada més nombrós a Mallorca. La intenció és que les persones majors, juntament amb els professionals i les institucions, col·laborin activament en la recerca, l'anàlisi, la conscienciació i la resolució dels problemes que els afecten, utilitzant els propis recursos de la comunitat.

A través de l'Observatori i el desenvolupament dins el mateix del projecte per «Donar veu a les persones majors de Mallorca» s'ha aconseguit que, en poc menys de dos anys, el col·lectiu de persones grans passés d'ésser pràcticament invisible en la presa de decisions, a tenir un paper actiu en tot el referent a planificació d'iniciatives adreçades a ells i a la societat en general. Podem afirmar, doncs, que l'Observatori ha estat i és actualment, una important plataforma de participació de les persones grans.

No obstant això, no ens podem conformar, el repte, com ja hem assenyalat, és que també arribin a participar i prenguin decisions les persones més aïllades, que no tenen tantes oportunitats, ja sigui perquè presenten situacions de dependència o per motius socioculturals. L'objectiu és anar més enllà de la punta de l'iceberg i donar l'oportunitat d'expressar-se als col·lectius més invisibles, fràgils i vulnerables. D'altra banda, també cal analitzar la raó per la qual sembla que als homes grans els costa més participar en segons quins tipus d'iniciatives i cercar maneres de motivar-los.

Des de l'IMAS i l'Observatori de les Persones Majors de Mallorca hi ha el compromís d'escoltar la veu de les persones majors, per incorporar-ne les propostes a les iniciatives que es desenvolupen i afavorir una resposta factible i responsable a les seves necessitats. També cal cercar noves fórmules per fer una passa més i arribar a les persones majors més aïllades, desprotegides o dependents. Al temps que se n'incrementa la participació i el protagonisme a l'hora de prendre decisions, empoderant-los i reforçant els seus recursos per aconseguir un envelliment amb seguretat i dignitat, des d'una visió més humana i justa de la societat.

Agraïments

A tots els professionals i entitats que d'una manera o d'una altra participen de manera desinteressada en l'Observatori de les Persones majors i col·laboren en la recerca de coneixement per dur a terme projectes adreçats a millorar la qualitat de vida de la gent gran.

També, especialment, el nostre agraïment a totes les persones grans que de manera directa ens aporten la seva experiència i participen de manera activa en la construcció d'un futur millor.

Referències bibliogràfiques

Amorós, P. (2006). *Construyendo el futuro*. Madrid: Alianza Editorial.

Bazo, M. T. (2006). *La institución social de la jubilación: De la sociedad industrial a la postmodernidad*. Valencia: Nau llibres.

Carta de Drets Fonamentals de la Unió Europea (2010). Diari Oficial de la Unió Europea (2010/C 83/02).

Consejo de Europa (2008). *Libro blanco del diálogo intercultural*. Estrasburgo: Consejo de Europa y Ministerio de Cultura de España.

Escobar, J. i Bonilla-Jiménez, F. (2009). Grupos focales: una guía conceptual y metodológica. *Cuadernos hispanoamericanos de psicología*, 9(1), 51-67.

Fernández-Ballesteros, R. (2009). Jubilación y salud. *Humanitas, Humanidades Médicas*, (37), 1-23.

Gyarmati, G. (1992). Reflexiones teóricas y metodológicas en torno a participación. *Estudios Sociales*, 73(3), 9-28.

Instituto de Mayores y Servicios Sociales (IMSERSO) (2008). *La participación social de las personas mayores*. Madrid: IMSERSO.

Instituto de Mayores y Servicios Sociales (IMSERSO) (2013). *Protocolo de Vancouver, adaptación al contexto de España*. Madrid: IMSERSO.

Instituto de Mayores y Servicios Sociales (IMSERSO) (2014). *Propuestas para el desarrollo de las orientaciones del consejo de la Unión Europea, de 6 de diciembre de 2012, relativas a las personas mayores. Documento de debate*. Madrid: IMSERSO.

Marchioni, M. (1999). *Comunidad, participación y desarrollo*. Madrid: Editorial Popular.

Llei 4/2009, d'11 de juny, de serveis socials de les Illes Balears: BOIB 89/2009 del 18-06-2009.

ONU. (2012). *Envejecimiento en el Siglo XXI: Una Celebración y un Desafío*. Nueva York: Fondo de Población de Naciones Unidas (UNFPA).

Osorio, P. (2006). Exclusión Generacional: La tercera Edad. *Revista Mad.*, 14.

World Health Organization (2002). Active Ageing: A Policy Framework. *World health organization*, 59.

Autores

MARIA ÁNGELES FERNÁNDEZ VALIENTE

Palma (1975). Diplomada en Educació Social, Universitat de les Illes Balears (UIB). Màster en Mediació de Conflictes Familiars, Civils i Mercantils, UIB. Especialista Universitari en Intervenció Socioeducativa de l'Educador Social en els centres educatius. Especialista Universitari en la Direcció i Gestió de Serveis Socials, UIB. Membre del Consell de redacció de la Revista RES. Ha estat presidenta i vicepresidenta del Col·legi d'Educaadores i Educadors Socials de les Illes Balears (CEESIB 2003-2013) i vicepresidenta de l'Associació Estatal d'Educació Social (ASEDES 2000-2009). Formadora en l'àmbit socioeducatiu. Coordinadora dels centres d'adolescents i residencials de l'Institut Mallorquí d'Afers Socials (IMAS) (2007-2012). Actualment és la cap de Servei d'Atenció a la Dependència de l'IMAS.

MARIA ISABEL CUART SINTES

Palma (1974). Llicenciada en Psicopedagogia i Doctora en Ciències de l'Educació, Universitat de les Illes Balears (UIB). Postgraduada en demències i malaltia d'Alzheimer, Institut Superior d'Estudis Psicològics (ISEP). Màster en musicoteràpia, ISEP i Universitat de Vic. Actualment, treballa com a tècnica a l'Àrea d'Atenció a la Dependència de l'IMAS i com a professora associada de la UIB, al Departament de Pedagogia Aplicada i Psicologia de l'Educació, àrea de Psicologia Evolutiva i de l'Educació.

MARGALIDA MARIA BATLE MAYRATA

Biniali (1963). Graduada en Treball Social per la Universitat de les Illes Balears (UIB). Formació en: «Igualtat d'oportunitats», «La intel·ligència social», «Professionalització i qualitat de l'atenció a les persones majors», «Tallers grupals», «Habilitats socials», «Desenvolupament personal, qualitat de servei i comunicació», «Autoajuda i higiene mental», «Reconeixement emocional». Ha treballat a l'Ajuntament de Palma i a l'Institut Balear d'Afers Socials. Actualment és funcionària de l'IMAS, Àrea d'Atenció a la Dependència i secretària de l'Observatori de les Persones Majors de Mallorca.